ARCHAEOLOGIA - ALTUM CASTRUM ONLINE
A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM VISEGRÁDI MÁTYÁS KIRÁLY MÚZEUMÁNAK
KÖZÉPKORI RÉGÉSZETI ONLINE MAGAZINJA

Hangodi László

Fejezetek az almádi Boldogságos Szűz Mária és Mindenszentek bencés apátság történetéből

(Monostorapáti, Veszprém megye/ex Zala vármegye)

III. rész

Almád: „Az ököljog uralma e kor" A monostor XV. századi története

2012

MÁTYÁS KIRÁLY MÚZEUM
VISEGRÁD

A feltehetően alápincézett nyugati lakószárny reggeli verőfényben (a szerző felvétele)

„Az ököljog uralma e kor." E szigorú szavakkal jellemzi a tájegység XV. századi történelmét Emresz Károly; A Tapolcai-medence című tájföldrajzi tanulmányában. Az 1937-ben megjelent munka egyben a szerző doktori értekezése volt a Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetemen.[1]

Az almádi monostor 22. apátja, János, 1373-ig volt hivatalában. Ezután egy hosszabb időszakon át, hallgatnak a források arról, hogy ki, vagy kik voltak tisztségbeli utódai. A 23. név szerint ismert almádi apát, László, 1412 és 1415 között irányította a monostor életét. Egy birtokper okleveles emlékeiből tudjuk, hogy 1412. novemberében már ő az elöljáró. November 16-án Garai Miklós nádor előtt, Visegrádon perelte a veszprémi káptalant egy pécselyi részbirtok hovatartozása miatt. Az eljárásból végül ő került ki vesztesen.[2] 1415 tavaszán is ő még Almád apátja. Március 21-én Veszprémben tartózkodott, ahol András zirci ciszterci apáttal, Mihály fajszi és János felsőőrsi plébánosokkal együtt, András fia Benedek pécsi egyházmegyei klerikus, közjegyző előtt, egy levelet szövegeztek meg Piacenzai Vicedomini Máté esztergomi kanonok, nyitrai főesperesnek, János esztergomi érsek vikáriusának.[3] E levelükben jelentették, hogy a vikárius utasítása szerint, február 16-án nyomatékosan figyelmeztették Péter veszprémi prépostot, hogy 30 napon belül fizessen ki egy kártérítési kötelezettséget.[4] A prépost még 1414 folyamán, Paloznakon követett el egy hatalmaskodást, amikor egy ottani borkészletet önhatalmúlag, saját célra lefoglalt. Ezért már decemberben 25 márka bírságra ítélték, amelynek egyik fele az esztergomi érseket, a másik fele pedig a káptalant illette volna. Ezen felül vissza kellett volna szolgáltatnia a törvénytelenül elkobzott

Az északnyugati sarok falcsonkja (a szerző felvétele)

bort. Kiegészítő büntetésként a perköltségek és kamatok fejében még további 80, új forintban fizetendő pénzbírságot is kivetettek rá. Minderre 30 napot kapott, amelyeket ha nem teljesít, akkor az egyházi kiközösítést vonja magára.[5] A határidő leteltéig Péter prépost egyik feltételt sem volt hajlandó teljesíteni, így a veszprémi székesegyházban nyilvánosan kiátkozták. Az eljárásban László apát mellett egy másik hivatalos tanú volt Ferenc krójai címzetes püspök, veszprémi társpüspök, aki később, 1427-ben az almádi monostor kommendátor-apátja lett.[6] A prépost tovább dacolt a felettes egyházi hatóságokkal, így az ügy még jócskán elnyúlt, s ebben továbbra is szerepet kapott László apát. A per fennmaradt diplomatikai emlékei révén így tudjuk, hogy 1415. május 29-én még ő az almádi monostor vezetője.[7]

Az apátság 24. apátja Miklós fia Sebestyén lett. A monostor szerzeteseinek sorában Sebestyén barát az almádi bencés közösség tagjaként imádkozott és dolgozott, amikor 1415. február 15-én XII. Gergely pápa kinevezte Almád apátjává. Sajnos apátúri tevékenységének részleteiről semmit sem tudunk.[8] Apáti székét közelebbről ismeretlen időpontban, de 1415. május 29-e után foglalta el.[9]

A nyár folyamán egy bonyolult birtokper zajlott a királyi kúria színe előtt. A két vitás fél a veszprémi káptalan és Rátót nembeli Gyula mesterrel az élen keszi nemesek egy pertársulata volt. A per tétjét több alkeszi és felkeszi részbirtok alkotta. Az eljárás során mindkét fél hivatalosan benyújtotta valamennyi olyan eredeti oklevelét, amelyek alkalmasnak látszottak igazuk alátámasztására. Garai Miklós nádor Budán kelt 1415. június 29-i oklevele Dama, Henrik, Konrád, Henrik (II.), B. apát, Miklós, Szigfrid és Pál almádi apátok mellett, 24 darab, az almádi hiteleshelyen kiállított oklevélről tesz említést. E privilegiális és ügyvédvalló oklevelek 1273 és 1352 között keletkeztek, időrendi sorrendjükben: 1273-ban (hónap és nap nélkül), 1288. szeptember 1-én, 1289. március 7-én, 1291. január 1-én, ugyanezen év május 12-én, június 7-én, 1295. május 29-én, 1299. március 21-én, egy példány 1291 és 1299 között, de pontos évszám és dátum nélkül, Konrád apátsága ideje

Kézimalom az apátsági lakóépület keleti szárnyának területéről (a szerző felvétele)

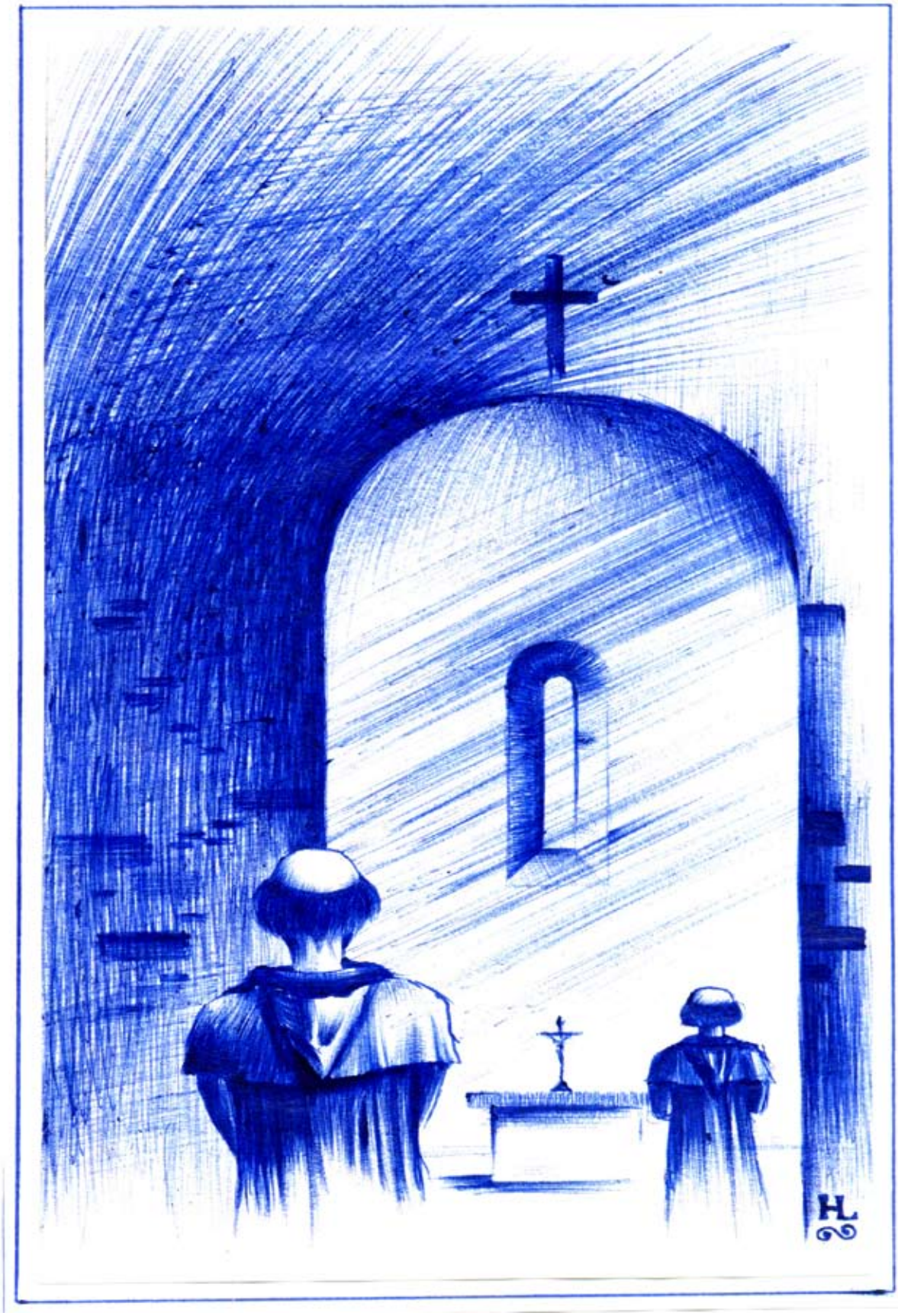

Monostori pillanat (a szerző grafikája)

alatt, 1301. július 2-án, 1302. július 8-án, 1303-ban (pontos dátum nélkül), 1304. január 2-án, 1304. május 15-én, 1307. október 31-én, 1310. február 1-én, 1313. január 5-én, 1313. február 11-én, 1318. március 25-én, 1322. november 7-én, 1325. október 18-án, 1330. május 4-én, 1334. február 20-án és 1352. október 16-án.[10]

Miklós fia Sebestyén apát utódja István, a 25. almádi apát aztán egészen más miatt lett híressé: 1420 második felében egyházi kiátkozással büntették. Egy László nevű bencés szerzetessel pereskedett, amelynek során beidézték Budára, Palacios Ferdinánd pápai követ bírói széke elé. S ugyan más okból, de éppen Budán tartózkodott, fittyet hányt az idézésre és nem jelent meg az eljárás helyén. Ez nyilvánvaló súlyos függelemsértés volt, így egyenes következményként került kimondásra a legátusi kiközösítés.[11]

1420 őszén Zsigmond király kancelláriáján, István almádi apát és perjele Miklós, birtokcserét bonyolított Gordowai Fáncs (Fanch) László bán fiaival. Az apát és a perjel bemutatták az almádi monostor 1121. évi eredeti alapító oklevelét, amelynek a teljes szövegét belefoglalták a birtokcseréről készített oklevél szövegébe. Az ekkor gazdát cserélt falvak az alapító oklevélben is szereplő Somogy megyei Berény, Boronka és a két Alaba voltak. Az átírás szeptember 18-án történt.[12]

1424-ben, egy oklevélben mint: *„abbatia monasterii Sancte Marie de Almad ordinis Sancti Benedicti”* említik Almád monostorát.[13]

1427-től Ferenc, az albániai Krója címzetes püspöke, veszprémi segédpüspök, kommendátor-apátként, mint kormányzó irányította a monostort.[14] Ferenc apát ebben az évben, perben állt Kapolcsi Mihály bakonybéli bencés apáttal és rokonaival. Az okot az adta, hogy a tavasz folyamán az almádi monostor tisztje, Pál deák és a vezetése alatt álló felfegyverkezett csoport, Kapolcsi Mihály és rokonsága Egervölgyi birtokain hatalmaskodott: „fegyveres kézzel” és „ördögi buzgósággal.”[15]

Habsburg Albert király 1439-ben bekövetkezett halála után zavaros politikai helyzet alakult ki szerte Magyarországon és a trónharcok hadieseményei elérték a nyugati Balaton-felvidéket is. A térségbeli nemesség és egyházi vezetők egy része Erzsébet özvegy királynét és utószülött fiát, míg mások Ulászlót támogatták. Ebből éveken át dúló, helyi kisháborúk alakultak ki. A két fél bandériumai gyakran ismétlődő rajtaütésekkel pusztították politikai ellenlábasaik birtokait.

Ebben a kiszámíthatatlan időszakban az almádi monostort (II.) Pál, a 27. apát vezette, aki nagy valószínűséggel Erzsébet párthívei közé tartozott. Ez lehetett az oka annak a nagy visszhangot kiváltó pusztító támadásnak, amely 1441 második felében érte az apátságot. Az Ulászlópárti Berky Flóris szigligeti várnagy és katonái, számos fegyveres önkéntes részvételével ostromot intéztek a monostor ellen.

A felvonult fegyveres csoport bedöntötte a kolostorkaput, Pál apátot foglyul ejtették, majd az egész épületegyüttest, annak minden zugára kiterjedő figyelemmel teljesen kifosztották. Nem kímélték az éléstárakat, az edénykészletet, a borospincét, a fegyvertárat, a könyvtárat és az irattárat sem. Sőt még a kolostor melletti halastavak lehalászására is volt gondjuk. Ezután

Felmenő fal részlete a keleti lakószányban

Téglatöredékek a quadrum területéről (a szerző felvétele)

példátlan jogsértésként, Berky várnagy a saját papi rokonát helyezte önhatalmúlag az almádi apáti tisztségbe, a letett Pál apátot pedig fogolyként magával hurcoltatta Szigligetbe. Így lett Berky Jób klerikus - ugyan rövid időre - Almád 28., s egyben első és utolsó törvénytelen apátja.[16] A támadás országos méretű felháborodást idézett elő, és maga IV. Jenő pápa is kénytelen volt beleavatkozni az ügybe. 1442. január 30-án, Firenzéből utasította Széchi Dénes esztergomi érseket, hogy folytasson le vizsgálatot, és az érintetteket büntesse meg, Pál apátnak pedig szerezzen jóvá- és elégtételt. Berky Flórist és bűntársait az érsek egyházi kiközösítéssel büntette és a sózott halakig bezárólag minden elrabolt ingóság hiánytalan visszaszolgáltatására kötelezte őket.[17]

A bizonytalan belpolitikai helyzet még több évig elhúzódott. 1446-ban, az Ulászló-párti Gersei Pethők szolgálatában álló Visi Gál kemendi várnagy és fegyveresei csaptak le a kolostor melletti Almád falura, amelynek lakosságát kíméletlen módon megsarcolták.[18]

1449 és 1468 között András a 29. almádi apát. Ezekben az években folyt az esztergomi Szent Adalbert érseki főszékesegyház óriási összegeket felemésztő átépítése. Széchi Dénes bíboros-érsek, utasítást intézett a joghatósága alá tartozó kolostorok elöljáróihoz, köztük András apáthoz, hogy birtokaik éves jövedelmének tizedével járuljanak hozzá az építkezés költségeinek fedezéséhez. Többeknek, így András apátnak sem tetszett a dolog. Az elégedetlenkedők közös kérelmet intéztek V. Miklós pápához, hogy adjon felmentést e teher alól. De a pápa az érseki adókirovást helyénvalónak és törvényesnek találta, ezért a kérelmet elutasította.[19]

A század második felére aztán megszilárdult közbiztonság a nyugati Balaton-felvidéken is. Ez a békés periódus, kedvezően hatott a kolostor körüli települések fejlődésére. Almád, a monostor névadó települése 1477-re elnyerte az oppidumi, mezővárosi jogállást. Országos vásártartási jogot is kapott, amelyre minden év októberében került sor. 1455-ben Almád plébánosa Máté pap.[20]

A feltételezett kolostori latrina (a szerző felvétele)

1468 nyarán András apát két almádi szerzetesével, Jánossal és Pállal, a zalavári Szent Adorján bencés apátság konventje előtt perelte Rátóti Gyulafi László csobánci várurat. A per egy keszi birtokrészért és 6 jobbágycsaládért folyt. A fogott bírák bevonásával zajló perből Gyulafi László került ki győztesen, András apát pedig kénytelen volt beismerni, hogy a büntetésül rárótt előbb 50, majd 25 márkát képtelen kifizetni, mert összesen sincs ennyi készpénze az apátságnak.[21]

A század végén a kolostor körüli, és apátsági felségterületnek számító falvakban, mint például Monostorapátiban, újdonsült részbirtokosok bukkannak fel, eleinte, mint malombérlők, illetve malomtulajdonosok. Apátiban 1485-ből értesülünk Fatha Illés malombirtokosról, aki zálogba kínálja az Eger-patakon épült malmát. Valamivel később ugyanitt, Nemes Kőkuti Barta Pál, Bartapálmolna nevű malmáról, szántóföldjeiről és rétjeiről szólnak a források. Mivel ezek a malmok ekkoriban még az apátság tulajdonát képezték, s csak bérletként voltak kiadva, a molnároknak évi 2-2-Ft. bérleti díjat kellett befizetniük az almádi monostor részére.[22]

A század hátralevő éveiben az adattalan csend övezi az almádi apátságot. Az oklevelek hallgatnak a monostor mindennapjairól, nem tudjuk ki, vagy kik követték Andrást az apáti székben. A közelgő századforduló pedig, a hanyatlás korát hozta a kolostorra.

Rövidítések jegyzéke

- Békefi Remig (1907): Békefi Remig: A Balaton környékének egyházai és várai a középkorban. In: A Balaton tudományos tanulmányozásának eredményei III. Budapest, 1907.
- Fuxhoffer Damján - Czinár Mór (1858): Damiani Fuxhoffer: Benedictini pannonii monasteriologiae Regni Hungariae libri duo totidem tomis comprehensi (Recognovit ad fidem fontium revocavit et auxit: Maurus Czinár). Tomus I. Pestini, 1858.
- Holub József 1933 (I.): Holub József: Zala megye története a középkorban I. Zala megye községeinek története (Kézirat. Másolat a zalaegerszegi Zala Megyei Levéltár eredeti példányáról a tapolcai Wass Albert Könyvtár és Múzeum Helyismereti gyűjteményében). Pécs, 1933.
- Holub József 1933 (II.): Holub József: Zala megye története a középkorban II. Zala megye községeinek története (Kézirat. Másolat a zalaegerszegi Zala Megyei Levéltár eredeti példányáról a tapolcai Wass Albert Könyvtár és Múzeum Helyismereti gyűjteményében). Pécs, 1933.
- MREV (III.): Monumenta romana Episcopatus Vesprimiensis - A Veszprémi püspökség római oklevéltára III. Budapest, 1902.
- Paradisum plantavit (2001): Paradisum plantavit. Bencés monostorok a középkori Magyarországon - Benedictine Monasteries in Medieval Hungary (szerk.: Takács Imre). Pannonhalma, 2001.
- PRT (VIII.): A pannonhalmi Szent-Benedek-rend története VIII. (Szerk.: Erdélyi László). Sörös Pongrácz: A bakonybéli apátság története I. 1023-1548. Budapest, 1903.
- PRT (XII/B): A pannonhalmi Szent-Benedek-rend története XII/B (Szerk.: Sörös Pongrácz). Sörös Pongrácz: Az elenyészett benczés apátságok. Budapest, 1912.
- Rupp Jakab (1870): Rupp Jakab: Magyarország helyrajzi története. Fő tekintettel az egyházi intézetekre, vagyis a nevezetesb városok, helységek, s azokban létezett egyházi intézetek, püspökmegyék szerint rendezve I. Pest, 1870.
- Szentpétery Imre (1927): Szentpétery Imre: Az almádi monostor alapító oklevele II. István korából (In: Magyar Nyelv 23, 1927). Budapest, 1927.
- Zalai Oklevéltár (II.): Zala vármegye története. Oklevéltár II. 1364-1498 (Szerk.: Nagy Imre, Véghely Dezső, Nagy Gyula). Budapest, 1890.
- Zsk. Ot. (III.): Zsigmondkori Oklevéltár III. (1411-1412). In: A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 22. (Mályusz Elemér kéziratát kiegészítette és szerkesztette: Borsa Iván) Budapest, 1993.
- Zsk. Ot. (V.): Zsigmondkori Oklevéltár V. (1415-1416). In: A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 27. (Mályusz Elemér kéziratát kiegészítette és szerkesztette: Borsa Iván) Budapest, 1997.
- Zsk. Ot. (VII.): Zsigmondkori Oklevéltár VII. (1419-1420). In: A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 37. (Mályusz Elemér kéziratát kiegészítette és szerkesztette: Borsa Iván) Budapest, 2001.

(Endnotes)

Jegyzet

1 Emresz Károly: A Tapolcai-medence (Tájföldrajzi tanulmány). Szeged 1937, 41. p.
2 Zsk. Ot. (III.) 685. p. 2957. dok.
3 Zsk. Ot. (V.) 110. p. 205. dok., u. o. 157. p. 404. dok.
4 I. m. (V.) 157. p. 404. dok.
5 I. m. (V.) 110. p. 205. dok.
6 I. m. 157. p. 404. dok.
7 I. m. 212. p. 680. dok.
8 PRT (XII/B) 317. p.
9 Zsk Ot (V.) 181. p. 529. dok.
10 I. m. 236-243. p. 793. dok.
11 PRT (XII/B) 317. p., MREV (III.) 34. p. XXXVII. dok.
12 Szentpétery Imre (1927) 365. p., u. o. 365. p., Zsk. Ot. (VII.) 501. p. 2200. dok.
13 Paradisum plantavit (2001) - Almád, 477. p.
14 Fuxhoffer Damján - Czinár Mór (1858) 254. p., Rupp Jakab (1870) 270. p., PRT (XII/B) 317. p.
15 PRT (VIII.) 463-464. p., PRT (XII/B) 317. p.
16 MREV (III.) 118-119. p. CXCVIII. dok., Szatlócki Gábor: A Tátika vár históriája. A Gersei Pethő család és tátikai váruradalmuk története. Budapest, 2009; Belháború Zala megyében 1440-1448, 43. p.
17 MREV (III.) 118-119. p. CXCVIII. dok., Békefi Remig (1907) 210. p., PRT (XII/B) 317. p., Paradisum plantavit (2001) - Almád 477. p.
18 Holub József 1933 (I.) 9. p.
19 PRT (XII/B) 317-318. p.
20 Holub József 1933 (I.) 9. p.
21 Zalai Oklevéltár (II.) 587. p. 306. dok., PRT (XII/B) 318. p.
22 Holub József 1933 (II.) 15. p.